

נוספות ל"ויברח אבשלום..." בסיפור מרד אבשלום

לאחר שסיימתי את רשימתי "ויברח אבשלום..."¹ נוכחתי לדעת כי הטכניקה הספרותית המתוארת שם מצויה כמה פעמים בהמשך סיפור מרד אבשלום. והרי סיפור בריחת אבשלום וחזרתו בפרקים י"ג-י"ד, שאליו התייחסה הרשימה הנ"ל, אינו אלא מבוא לסיפור המרד עצמו, ומהווה יחד עמו יחידה ספרותית אחת. על-פי דרך זו חוזר הסיפור ומתאר עובדה יותר מפעם אחת, ולעתים הוא קובע אותה במקום שוודאי אינו מתאים מבחינת סדר הזמנים, כדי ליצור היגד עקיף. היגד זה רומז לנו בדרך כלל על ההתרחשות הפנימית בלב הנפשות הפועלות, ובכך הוא נותן לנו רקע פסיכולוגי למעשיהם במהלך הסיפור. לכך ישנה חשיבות רבה דווקא משום שהמקרא נמנע בדרך כלל מלהעיד במפורש על ההתרחשות הפנימית בלב גיבוריו. רמיזה זו נעשית באמצעות ההקשר החדש והתמוה לכאורה שבו משובצת העובדה המתוארת, זו שאינה במקומה.

א

באמצע פרק י"ד, הפרק המספר על שני השלבים בהתפיסות דוד עם אבשלום, מופיע קטע קצר זה:

וכאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד, מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום. ובגלחו את ראשו, והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו, ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך. ויולדו לאבשלום שלושה בנים ובת אחת ושמה תמר, היא היתה אשה יפת מראה.

(י"ד, כה-כז)

פסקה זו נושאת אופי מובהק של מצג (אקספוזיציה בלעז). היא מציגה לפנינו את גבור הסיפור שאנו עומדים בפתחו. (אמנם בסיפור מרד אבשלום שני גבורים, אלא שדוד אינו צריך הצגה.) במצג מתוארת דמות החיצונית של אבשלום וכן מוצגת משפחתו.² אמנם אבשלום משמש כבר כדמות משנית בכמה סיפורי מבוא לסיפור העקרי, סיפור המרד. (כך בסיפור אונס תמר ובסיפור רצח אמנון שבפרק י"ג ובסיפור האשה התקועית בפרק י"ד.) אולם רק בפרק ט"ו הוא מתחיל להיות גבור מרכזי, אשר בהתנהגותו ובמעשיו תלויה המציאו הכללית של דוד וממלכתו. לכן רק כאן הגיע הזמן לתת לקורא את 'כרטיס הזהות' שלו ושל משפחתו.

¹ א' סמט 'ויברח אבשלום... ואבשלום ברח... ואבשלום ברח...' (מגדים יא תמוז, תש"ן עמ' 71-63)

² השוה למצג דומה בראש סיפור המלכת שאול שמ"א ט', א-ב.

במצג זה יש גם חשיבות להבנת המשך העלילה: יפיו של אבשלום (ואולי אף נזירותו, כפי שפירשו חז"ל את פסוק כו), הם ודאי הן הגורמים החשובים בתהליך המתואר בתחילת פרק טו "ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל" (ו), שהרי "מלך ביפיו תחזינה עיניך". א"כ יש בכך הסבר כל שהוא להצלחת המרד.³

אולם מוזר הדבר, שמצג זה אינו מופיע במקום הראוי לו, כמבוא לפרק ט"ו אשר בו (החל מפסוק א) מתחיל סיפור המרד,⁴ אלא במרחק ששה פסוקים לפני פרק טו. ששת הפסוקים המפרידים בין המצג לבין סיפור המרד (יד, כח-לג), מתארים כיצד השיג אבשלום (כמעט בכח) את התערבות יואב, כדי שהלה יפייס סופית בינו לבין המלך, וכיצד השיגה התערבות זו את מטרתה, והאב ובנו נתפייסו עד גמירא, "וישק המלך לאבשלום". (לג).

סיפור קצר זה, אינו אלא המשך לסיפור העקרי המופיע באותו פרק, סיפור האשה התקועית בו משיג יואב את השלב הראשון בהתפייסות שבין דוד לאבשלום: את החזרת אבשלום מגשור לירושלים, המצג שבפסוקים כה-כז מפריד אפוא בין הדבקים, בין שני שלבי ההתפייסות, והקושי במיקומו הוא א"כ קושי כפול!

ונראה לומר, שפיסקת 'המצג' נכתבה במקומה הנוכחי לשם מטרה כפולה: האחת, לשמש מבוא לסיפור העומד בפתח, כמוסבר לעיל, והאחרת, לרמוז מהו הרקע הפסיכולוגי להתנהגותו של דוד כלפי אבשלום, לפני פסקה זו ואחריה. מהו פשר געגועיו הגדולים של דוד לאבשלום? מדוע נכנע כה בקלות לדברי האשה התקועית ללא כל ויכוח? ומדוע הוא עומד להכנע בשנית לדברי יואב הנשלח ע"י אבשלום, ולהתפייס עם בנו הסורר עד גמירא? בקצור: מהו סוד קסמו של אבשלום, שדוד כה אוהבו? (שאלה זו נוגעת כמובן גם לסופו של מרד אבשלום).

התשובה הנרמזת כאן באמצע פרק י"ד, לפני 'כניעתו' הסופית של דוד לרגש אהבתו לאבשלום, זו הכניעה העשויה להתמיה את הקורא, היא: יפיו הנדיר של אבשלום בנו. מוטיב היופי ממלא את כל שלשת פסוקי המצג, ונדמה שאין עוד גבר בתנ"ך שתאור יפיו תופס שני פסוקים גדושים. הפסקה פותחת בהיות אבשלום איש יפה, ומסיימת בכך שבתו תמר היתה אשה יפת-מראה.

נמצא, שעל ידי שינוי מקומה הטבעי של פיסקת המצג, למקום הנראה במבט ראשון מוזר ותמוה, נפתח פתח אל נפשו של דוד העומד במרכז הסיפור.⁵

אפשר גם, שבשינוי מקום זה, ישנה מגמה נוספת: להצמיד את התפייסותו היזומה של אבשלום עם דוד, לסיפור ההכנות למרד, בכך יש ללמדנו על מניעיו של אבשלום לזכות ב'מחילתי' אביו. לא אהבה לאביו היא שדחפה אותו לזכות בפיוס, אלא אף זה היה ממהלכיו של אבשלום בהכנותו למרוד באביו. הוא חפץ לזכות בלגיטימציה מצד אביו, קודם שיחל בבניית תדמיתו בעיני העם.

³ וכן כתב רד"ק לפסוק כה: "סמוך לסיפור המרד שמרד באביו, ספר מה גרם לו זה, כי היה יפה...". ובמלבי"ם לאותו פסוק: "הפסוקים הבאים הם כדמות הקדמה להודיע הסבה... הכעזה אל מעשה המרד שיספר בסימנים הבאים".

⁴ המילים "ויהי מאחרי כן" מציינות לשון פתיחה לסיפור מעשה חדש'. (דעת-מקרא).

⁵ לדברים אלה רמזנו בקיצור ברשימה "ויברח אבשלום..." בסוף הערה 17 עמ' 70.

ב.

פעמיים מסופר בכתוב על בואו של אבשלום לירושלים לאחר הכרזת המרד בחברון. הפעם הראשונה היא בסוף פרק טו, פסוק לו, באמצע סיפור בריחתו של דוד מירושלים. "ויבא חושי רעה דוד העיר, ואבשלום יבוא ירושל'ם."

הפעם השניה היא באמצע פרק טז, לאחר סיום תאור בריחתו של דוד (המשתרע מט"ו, יג עד ט"ז, יד)

ויבא המלך וכל העם אשר אתו עיפים, וינפש שם. ואבשלום וכל העם איש ישראל באו ירושל'ם, ואחיתפל אתו.

ובכן: מתי באמת בא אבשלום לירושלים? כאשר דוד היה בשלבי בריחתו הראשונים, בהיותו עוד במורדותיו המזרחיים של הר הזיתים⁶, או שמא מאוחר יותר, כאשר הגיע כבר אל ערבות המדבר?⁷ ומדוע מתאר הכתוב פעמיים את כניסתו של אבשלום לירושלים? נראה לומר, שמשני פסוקים אלו גם יחד, לא נוכל להסיק בודאות מתי ארעה כניסתו של אבשלום לירושלים. שכן לשני הפסוקים הללו תפקיד ספרותי בהעלאת עובדה זו במקום בו היא מועלית, ואף לא אחד מהם מתכוון למסירת סדר הזמנים של הארועים. על דרך השלילה יש לומר, שקרוב לוודאי הוא שאבשלום לא הגיע לירושלים בזמן הגיעו של חושי הארכי אליה או בסמוך⁸. ואלו הנימוקים: 1. הזמן בו משתמש הכתוב 'ואבשלום יבוא ירושל'ם' הוא זמן עתיד. אפשר שהכתוב רוצה לומר שאבשלום **עתיד לבא** לירושלים⁹. 2. תאור בוא אבשלום לירושלים קוטע את רצף הסיפור על בריחתו של דוד. בסיפור זה (ט"ו, יג - ט"ז, יד) לכל אורכו, דוד הוא הדמות המרכזית היחידה והכתוב מלווה אותו בדרכו ללא סטייה. 3. אין זה מסתבר שאבשלום הגיע לירושלים כשדוד היה כה סמוך לעיר, בהר הזיתים. אם כך היה, ודאי היו מודיעים זאת לאבשלום ולאחיתופל שבא עמו, והם היו מזדרזים לרדוף אחרי דוד ואנשים¹⁰. 4. המרחק שהיה צריך לעבור אבשלום מחברון עד לירושלים הוא כארבעים ק"מ. אם נניח שעזיבת דוד את ירושלים ארעה רק זמן קצר אחרי הישמע קול השופר ברחבי הארץ כסימן להתמלכות אבשלום בחברון¹¹, כי אז יכול היה דוד להגיע עד ליעדו - ערבות המדבר (אשר על ירדן יריחו) הרחוקים כשלשים וששה ק"מ מירושלים. אף אם איחר דוד ביציאתו כמה שעות, יכול היה להגיע הרבה יותר רחוק מירושלים ממה שמצוי הר הזיתים.

⁶ שהרי הפגישה בין דוד לחושי ארעה על ראש הר הזיתים (ט"ו, לב), ובזמן שחושי הגיע משם לירושלים (שאו בא אבשלום לירושלים לפי ט"ו, לו) לא יכול היה דוד להגיע אלא למורדות המזרחיים של ההר.

⁷ ט"ו, כח, כנראה באזור ערבות יריחו. אליהן רומז ט"ז, יד "ויבא המלך... וינפש שם".

⁸ אף שכך כתב רד"ק בד"ה יבא ירושל'ם: "כשבא חושי הארכי, באותה שעה היה אבשלום נכנס לירושלים" וכן במצודת-דוד.

⁹ ונראה שזו כונת רש"י בד"ה יבא ירושל'ם: "ונתן לבו שיבא לירושלים".

¹⁰ הרי זו היתה עצת אחיתופל, לרדוף אחרי דוד עוד באתנו לילה (י"ז, א-ב). ודאי היה מקדים לתת עצה זו, אם רק היה יכול, ומציע לרדוף אחרי דוד הבורח, מיד בתחילת דרכו.

¹¹ ט"ו, י. ומסתבר שהמגיד בא אל דוד, ט"ו, יג, מיד בסמוך.

שיקול אחרון זה, מביאנו למחשבה שזמן בוא אבשלום לירושלים, הוא אכן אותו הזמן בו בא דוד 'שם' לערבות המדבר, ופסוקים יד וטו בפרק ט"ז נסמכו זה לזה לא רק בכתוב אלא גם במציאות¹². אולם אין בכך הכרח¹³.

מדוע אפוא חוזר הכתוב פעמיים על עובדת כניסתו של אבשלום לירושלים? קל לראות את תפקידו של פסוק טו בפרק ט"ז. פסוק זה פותח את התאור של המתרחש במחנהו של אבשלום לאחר הגיעו לירושלים. הדמיון הלשוני והענייני בין המסופר בפסוק שלפניו על דוד, למסופר בפסוק זה על אבשלום, הוא אמצעי ספרותי לסמן את המעבר מתאור מחנהו של דוד לתאור מחנהו של אבשלום.

אולם מהו תפקידו של פסוק לו בפרק ט"ז? פסוק זה קשה ביותר, מכיון שהוכחנו לעיל שאין הוא מתכוון לתאר את עובדת כניסתו של אבשלום בזמן התרחשותה, והוא גם מהוה חציצה בתאור ההתרחשות במחנהו של דוד.

לכן נראה, שכונת הכתוב לומר זאת: חושי רעה דוד בא בעיר, כדי שכשאבשלום יבא לירושלים בעתיד, כבר ימצא בה את חושי מוכן להכשילו. במילים אחרות: בואו של חושי לירושלים הוא הקדמת רפואה למכה העתידה לבא בהמשך. בכך רומז הכתוב כבר כאן, להצלחת תכניתו של דוד¹⁴.

ג.

פעמיים מסופר בכתוב על מנוסת אנשי ישראל התומכים באבשלום אל אהליהם, לאחר כשלון המרד. הפעם הראשונה היא לאחר תאור הריגתו של אבשלום בידי יואב בפרק י"ח.

ויתקע יואב בשפר, וישב העם מרדף אחרי ישראל, כי חשך יואב את העם. ויקחו את אבשלום וישלכו אתו ביער אל הפחת הגדול ויצבו עליו גל אבנים גדול מאד, וכל ישראל נסו איש לאהלו.

(י"ח, טז-יז)

הפעם השניה היא בפרק י"ט, לאחר שדוד גבר על תגובת האבל שלו בהודע לו על מות אבשלום, ובהוראת יואב הוא יושב בשער ומקבל את פני חייליו השבים מן המערכה:

¹² הזמן בו מנוסח פסוק טז: "ואבשלום וכל העם באו ירושלים" אינו מורה בהכרח על עבר מוקדם, אלא נובע מן ההנגדה: 'ויבא המלך... שם... ואבשלום... באו ירושלים'.

¹³ וא"כ אפשר שהעבר בפסוק טו הוא אכן עבר מוקדם, וכונת הפסוק לומר שאבשלום בא לירושלים לפני שדוד הגיע לערבות המדבר.

¹⁴ עד כמה התכוון חושי לבואו של אבשלום לירושלים, ועד כמה נועדה חזרתו לירושלים רק למטרת המפגש עם אבשלום, רומז הכתוב בט"ז, טז: "ויהי כאשר בא חושי הארכי רעה דוד אל אבשלום, ויאמר חושי אל אבשלום יחי המלך יחי המלך". מוזר הוא ניסוחו של הפסוק: מדוע בואו של חושי מובע במשפט טפל? הניסוח המקובל בכגון זה היה צריך להיות: 'ויבא חושי הארכי אל אבשלום, ויאמר אליו יחי המלך'. הסבר הדבר הוא כפי שכתבנו: חושי מגיע לירושלים ומצוי בדריכות רבה לקראת בואו של אבשלום. כאשר אבשלום מגיע לירושלים, אין צורך כלל לציין את בואו של חושי אליו, שהרי זה דבר המובן מאליו. הרי רק לשם כך הוא ממתין. לכן מנוסח בואו במשפט טפל למשפט המביא את תוכן דבריו לאבשלום. כך מומחש בואו המובן מאליו אל אבשלום.

ויקם המלך וישב בשער, וכל העם הגידו לאמר, הנה המלך יושב בשער ויבא כל העם לפני המלך וישאל נס איש לאהליו¹⁵.

(י"ט, ט)

כאן ברור לעין כי מנוסת איש ישראל ארעה במקום הראשון בו היא מתוארת. עם בשורת מותו של מנהיג המרד, זו העולה מקול שופרו של יואב, מסתיימת המלחמה למעשה, והתומכים באבשלום נסים לאהליהם. מדוע אפוא חוזרת עובדה זו פעם נוספת בכתוב י"ט, ט)?

כתב על כך ר' יהודה קיל בדעת-מקרא שם: "הלשונות 'ויבא כל העם' ו'ישראל נס איש לאהליו' הם לשונות של סיום פרשה, וכן: 'וילך ה'... ואברהם שב למקומו' (בר', י"ח, לג)".

ברור אפוא, שהחזרה על עובדת מנוסת תומכי אבשלום, באה כסיום לפרשת המרד. הכתוב מכאן ואילך (י"ט, י - כ', ג) הוא נספח לסיפור המרדף סיפור שיבת דוד לירושלים. אולם אולי ניתן להוסיף נופך להסבר פורמלי זה רק עתה, כשהצליח דוד להתגבר, לפחות כלפי חוץ, על אבלו הפרטי, ולמלא את חובתו הציבורית כמלך ולקבל את פני חייליו השבים מן המערכה שניהלו למענו, חודרת לתודעתו הידיעה כי המרד בו אכן נסתיים, ו'ישראל נס איש לאהליו'¹⁶.

¹⁵ בשני המקומות מעמת הכתוב את 'העם' (נאמני דוד) עם 'ישראל' (תומכי אבשלום). במקום הראשון (טז) וישב העם מרדף אחרי ישראל... (יז) **ישראל** נסו איש לאהלו. במקום השני (י"ט, ט) ויבא כל העם לפני המלך וישאל נס איש לאהליו.

¹⁶ יש לציין כאן עוד שני מקומות בסיפור שיבת דוד לירושלים, שאפשר שמחמת שיקול ספרותי נכתבו שלא במקום הראוי מבחינת זמן התרחשותם. בפרק י"ט, כה-לא מסופר ל פגישת דוד עם מפייבושת - זמנה ומקומה של פגישה זו, תלויים בפרשנותו של פסוק כו, ואין כאן המקום להאריך בשאלה זו. לפי המפרשים המייחסים את הפגישה לתת שבא דוד לירושלים, יש כאן הקדמת המאוחר, שהרי בהמשך, מפסוק לב עד פרק כ', ב, דוד נמצא עדיין על הירדן ובדרכו לירושלים. הטעם להקדמת המפגש עם מפייבושת הוא ספרותי, ועקרו: הקבלת סיפור בריחתו של דוד לסיפור שיבתו.

המקום השני הוא בפרק כ', ג בו מסופר על סגירתן של עשר פילגשיו של דוד בבית-משמרתו: "ותהיינה צרות עד יום מתן אלמנות חיות". קשה להניח שמעשה זה נעשה מיד עם כניסת דוד לירושלים, עוד בטרם נפנה לטפל בדיכוי מרד שבע בן בכרי. אם צודק שיקול זה, יש כאן שוב, מאוחר שהוא מוקדם בכתוב. גם כאן הטעם הוא ספרותי, והוא אותו טעם עצמו. בפסוק זה מסתיים סיפור שיבת דוד לירושלים, ובעצם זהו הסיום האחרון של סיפור מרד אבשלום על תוצאותיו הישירות. גם פסוק זה מהווה הקבלה לסיפור בריחתו של דוד: המעשה הראשון שעשה דוד בעת בריחתו מירושלים היה (ט"ו, טז) "ויעיב המלך את עשר נשים פלגשים לשמר הבית". המעשה האחרון שעשה עם שיבתו לירושלים, כדי לסלק את תוצאות המרד: "ויקח המלך את עשר נשים פלגשים אשר הניח לשמר הבית ויתנם בית משמרת...".

על המשמעות של הקבלת סיפור בריחתו של דוד אל סיפור שיבתו, יש מקום להרחיב את הדבור, ואין זה המקום.